

МІХАСЬ СТРАЛЬЦОЎ

(1937 – 1987)

КАРОТКІЯ ЗВЕСТКІ АБ ЖЫЦЦІ І ТВОРЧАСЦІ

Міхась Стральцоў адносіцца да пакалення «дзяцей вайны», якое «вырасла пад гарматнымі стваламі». Яшчэ гэта пакаленне называюць пакаленнем бязбацькавічаў, філалагічным, шасцідзсятнікаў. Многія яго прадстаўнікі загінулі ці ў трывожных ваенных, ці ў галодных пасляваенных гады. Той, хто ацалеў, змог пазней шчыра, адкрыта, даверліва, з мяккай пяшчотай і светлым сумам расказаць пра перажытае. Прызайчныя, паэтычныя і крытычныя творы М. Стральцова насычаны прызрыста-светлым і сумна-трывожным лірызмам, гэта светлы сум звычайнага, простага чалавека, які па-філасофску глыбока, удумліва і засяроджана ацэньвае сваю ролю ў гістарычным грацесе, суадносіць малое, прыватнае з глабальным і вялікім; пастаянна паглыбляецца ў свет асабістых перажыванняў, аналізуе стан душы лірычнага героя.

Міхаіл Лявонавіч Стральцоў нарадзіўся 14 лютага 1937 г. у вёсцы Сычын Слаўгарадскага раёна Магілёўскай вобласці ў сям'і настаўніка. У 1954 г. будучы пісьменнік скончыў Чова-Ельненскую сярэднюю школу і паступіў на аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў Мінску. Пасля заканчэння вучобы працаваў у газеце «Літаратура і мастацтва» (1959 – 1961, 1969 – 1972), часопісах «Полымя» (1961 – 1962), «Малодосць» (1962 – 1968), загадчыкам аддзела ў часопісе «Нёман» з 1984 года.

Пра сваё дзяцінства і дзяцінства аднагодкаў-равеснікаў паэт згадвае і ў аповяданнях, і ў вершах, і ў крытычных артыкулах, напісаных у форме эсэ (вольных разважанняў). Адно з эсэ – «Дзяцінства, якое мы помнім» (1984) – пра пакаленне, якое рана пасталела, бо перажыло і смерць блізкіх і родных, і пасляваенны голад, бо навучылася, пераадольваючы цяжкасці, цаніць кошт жыцця, захоўваць памяць пра мінулае, Менавіта дзіцячыя гады сталі стартавай

пляцоўкай далейшага жыцця пісьменніка і вызначылі агульны гуманістычны змест яго творчасці.

Памяць пра вайну, родную вёску прадвызначае змест усёй творчасці Міхася Стральцова. Галоўным героем яго твораў стаў малады чалавек-аналітык, які хоча пазнаць сэнс жыцця, былы вясковец, які ўжываецца ў гарадскую стыхію, якога не пакідае раўнадушным «сена на асфальце».

Вучоба ў БДУ, журналісцкая праца прадвызначылі шырыню мастацкіх інтарэсаў пісьменніка. Дэбют Стральцова-празаіка адбыўся ў 1957 годзе, калі на старонках часопіса «Малодосць» было надрукавана апавяданне «Дома». Праз пяць гадоў пабачыў свет першы зборнік яго апавяданняў – «Блакiтны вецер» (1962). У iх вызначыліся такія рысы творчасці М. Стральцова, як лірызм, павышаная пачуццёвасць герояў і аўтара, асацыятыўнасць вобразнасці, маналагічная спавядальнасць.

У апавяданнях «Трыпцiх», «Дома», «Перад дарогай», «На вакзале чакае аўтобус», больш познім, асабліва вылучаным крытыкамі «Смаленне вепрука» раскрываецца галоўная тэма творчасці М. Стральцова – тэма духоўнай сувязі паміж горадам і вёскай, сувязі вясковых каранёў і гарадскога прагрэсу празрыстасці расы на лістах дрэваў і блакітнага агенчыка тэлеэкрана, грукату падводаў на асфальтаванай вуліцы, што вядзе на Конскі базар, і трамваяў. Пісьменнік прымае жыццё з яго вытокамі і працягам, з вясковымі хатамі і гарадскімі камініцамі.

За першым зборнікам апавяданняў выйшаў другі – «Сена на асфальце» (1966) з сімвалічнай назвай. Затым былі выдадзены аповесць «Адзін лапаць, адзін чунь» (1970), кніга прозы, што складаецца з апавяданняў і аповесці, «Падарожжа за горад» (1986), выбраныя творы «На ўспамін аб радасці» (1974), і зборнік «Выбранае» (1987). У новых кнігах М. Стральцова таксама гучыць голас аўтара – сына вёскі, які імкнецца пры кожным зручным выпадку да вытокаў, каранёў, да прыгажосці нерушнага, спрадвечнага, гарманічнага, асвечанага векавымі традыцыямі народнага, бацькавага і матчынага жыцця.

Міхась Стральцоў з'яўляецца таксама аўтарам чатырох зборнікаў паэзіі: «Ядлоўцавы куст» (1973), «Цень ад вясла» (1979), «Яшчэ і заўтра» (1983), «Мой свеце ясны» (1986). Вершы, прадстаўленыя ў кнігах, напісаныя на тыя ж тэмы, што і апавяданні, – пра мінулую вайну і пасляваеннае нялёгкае жыццё, пра нялёгкае дзяцінства, бацькоўскі парог, родную прыроду, вясковы і гарадскі ўклад жыцця. Многа твораў прысвечана вечным тэмам: каханню, жыццю і смерці, спалучэнню прыватнага і агульнага, паэзіі, ролі мастака ў жыцці і творчасці. У жанравых адносінах – гэта пераважна элегіі, прасякнутыя настроем смутку, тугі, оды пра радасць быцця і прыгажосць прыроды, разважанні пра лёс чалавека, мінулае, сучаснае і будучыню, пасланні, звароты да сяброў, замалёўкі выпадкаў, сцэн, падзей. Паэтычным творам М. Стральцова ўласцівае спалучэнне апісальнасці і маналагічнасці, яркая метафарычнасць і вобразнасць.

Акрамя таго, што Міхась Стральцоў пісаў праявічныя і паэтычныя творы, ён быў да таго ж арыгінальным даследчыкам літаратуры і крытыкам. Па жанры гэта былі літаратурна-крытычныя ацэнкі і эсэ, прысвечаныя творчасці класікаў нашай літаратуры і маладым пісьменнікам і паэтам. Усяго былі выдадзены чатыры кнігі падобных твораў: «Жыццё ў слове» (1965), «Загадка Багдановіча» (1968), «У полі зроку» (1976) і «Пячатка майстра» (1986).

У сваіх артыкулах М. Стральцоў закранаў складаныя праблемы суадносін мастацтва і жыцця, мастака і грамадства, сутнасць трагічнага і камічнага.

Міхась Стральцоў з'яўляецца таксама і таленавітым перакладчыкам, ён пераклаў на беларускую мову раман Ч. Айтматава «Буранны паўстанак» (1987), асобныя творы рускіх, украінскіх, італьянскіх, лацінаамерыканскіх паэтаў. У 1986 годзе ён быў удастоены Дзяржаўнай прэміі Беларусі за кнігу вершаў «Мой свеце ясны».

Пытанні і заданні

1. Калі і дзе нарадзіўся Міхась Стральцоў? Да якога пісьменніцкага пакалення ён адносіцца? 2. Вызначце асаблівасці і тэматычны дыяпазон апавяданняў М. Стральцова? 3.

Якімі асаблівасцямі лірычная проза адрозніваецца ад эпічнай? Хто, акрамя М. Стральцова, належыць да празаікаў-лірыкаў?

«СЕНА НА АСФАЛЬЦЕ»

Час напісання. Тэматыка, ідэйны нафас. Твор Міхася Стральцова «Сена на асфальце» быў напісаны ў 1963 годзе, упершыню апублікаваны ў часопісе «Малодосць», даў назву другому зборніку пісьменніка. Твор працягвае і развівае тэму ранейшых апавяданняў, такіх, як «Восеньскі ўспамін» (1958), у якім герою-гараджаніну хочацца зноў паехаць у вёску, каб патлумачыць прычыну ростані закаханай у яго дзяўчыне Ганцы, «Двое ў лесе», «Блакiтны вецер» і іншых. У «Сене на асфальце» пісьменнік закранае не толькі тэму «вёска – горад», «вясковае – гарадское», але і шмат іншых, у першую чаргу маральна-этычных. Гэта і тэма кахання, якому, як і піша ў першай частцы «Ліст першы» свайму каханаму Лена, хацелася такой шырыні, каб было «толькі яно і цэлы свет». І тэма вясковага побыту на гарадской ускраіне (эцюд «Дзядзька Ігнат»), з яго паўсядзённымі клопатамі і размовамі пра надвор’е, пра чарговы футбольны матч, пра палітычны падзеі. І тэма недалёкага ваеннага і пасляваеннага мінулага, якое прыгадвае ў гэтым жа эцюдзе дзядзька Ігнат. З болей паведамляе апавядальніку гэты сталы чалавек пра ваенныя страты («Такую вайну на плячах вынеслі, столькі пакінулі сірот, матак няўцешных і ўдоў. Столькі арагалаў, цесляў на той вайне палягло...»), пра беднае пасляваеннае існаванне, калі ўдовы давалі хабар за каня, каб прывезці дроў, брыгадзіру, самі аралі гародчыкі, ставячы «карову ў плуг», «дровы з лесу на саначках» вазілі і кожны дзень летам ішлі на працу. У вусны дзядзькі Ігната ўкладзены балючыя словы пра дабро і зло, пра тых брыгадзіраў, старшынь і «падстаршынкаў», «што на людскім горы падчаровак гадавалі», на «ўдовіных слёзах». Яго і з брыгадзірства знялі за барацьбу з адным з такіх «слуг народа» – фінінспектарам «Куфрам» (лазіў па куфрах, спаганяючы падатак, таму такую мянушку яму далі людзі) – «набіў таму гаду тоўстую морду», заступаючыся за бедную ўдаву – суседку Арыну.

У трэцяй, надзвычай лірычнай частцы апавядання «Ліст другі», напісанай у форме ліста Віктара да сябра, галоўная тэма – сяброўства, вернасць школьнаму пабрацімству, традыцыям сумленнага жыцця, што заклала ў сэрца і душу вясковая пачатковая школка, якая мясцілася ў хаце цёткі Аўгінні («старой, без гародчыка пад вокнамі», з вокнамі на вуліцу і «шырокім мурожным дваром»). Побач з тэмай сяброўства ў гэтым лісце гучыць тэма вернасці вытокам, хатцы-школцы, матчынаму плачу пры чытанні весткі пра бацьку, дасланай з ваенкамата. «Ліст другі» з апавядання М. Стральцова гучыць як клятва, як прысяга сумленню, шчырасці, дружбе.

Тэма «горад – вёска» разам з тэмай кахання выразна раскрываюцца ў эцюдзе «Заўтра футбол». Яго першая частка – гэта апісанне гарадскога жыцця ў яркіх дэталях: ідзе дождж, як прадказваў дзядзька Ігнат; людзі вяртаюцца дадому; міліцыя сочыць за захаваннем граўлаў дарожнага руху. Апісанне побыту паступова выцясняецца ўнутраным маналагам-роздумам героя пра трывогі (як прымірыць горад і вёску?) і радасці (думкі пра Лену, пра тое, як назаўтра яны да пачатку футбольнага матча паедуць на возера, будуць купацца, радавацца жыццю). Герой думае над словамі дзядзькі Ігната пра вёску: «Я думаў пра дзядзьку Ігната, пра яго дзіўную і такую зразумелую любоў да вёскі, і мне чамусьці было трэшкі шкада яго <...> Мне хацелася, даўно хацелася прымірыць горад і вёску ў сваёй душы, і гэта была мая самая патаемная і самая душэўная думка. А можа, праўда дзядзькі Ігната, і чалавеку па-сапраўднаму трэба што-небудзь адно ці горад ці вёска, «месяц над хатай ці электрычны ліхтар». Заканчваецца роздум галоўнага героя вывадам – «навошта выбіраць паміж жаваранкам і рэактыўным самалётам? Хіба ж нельга, каб было і тое і другое? <...> Не, я не дакараў дзядзьку Ігната. Я думаў, што кожны чалавек павінен добра ведаць сваё месца на зямлі, што кожны, урэшце, мае права любіць нешта асабліва моцна, – няхай так: гэта ўсё ж лепш, чым не любіць нічога».

У чарговым эцюдзе «Ліст трэці» раскрываецца характар дзядзькі Ігната, вяскоўца, які не можа жыць у горадзе, якога прыцягвае вёска, нібы магніт («дык і кажу сабе: дурны ты, дурны, чаго ты са свайго гнязда сарваўся, чаго пайшоў у белы свет як у капейку!»). Гэта чалавек гаспадарлівы (грошай скапілі на хату), працалюбівы (хоча працаваць у вёсцы лесніком), руплівы і абачлівы (перажывае, што як паставілі ў вёсцы ягонаі пілараму, «то многа лесу без пары і толку на глум ідзе»). Пісьменнік уводзіць у свой твор стыхію народнай мовы, перадае асаблівасці гаворкі Ігната, перасыпанай прастамоўямі і афарызмамі: «белы свет», «халупа», «рукі ёсць, горб таксама», «чалавек харошы», «калі што якое», «на глум ідзе», «без пары».

Заклучны эцюд апавядання – «Пара касавіцы» – фінал апавяду пра прыгажосць, гармонію жыцця, фізічную працу, якая прыносіць асалоду; касьбу травы на газонах у горадзе. Апавяданне вядзецца спачатку ў двух планах: вясковая раніца – раніца ў горадзе, у якіх і мат падабенства («Яшчэ не хадзілі трамваі, тралейбусы, вуліца была густая і мокрая ад дажджу. Недзе за горадам узыходзіла сонца» – «Далёка-далёка, у маёй і ў дзядзькі Ігнатавай вёсках, пастух выганяў наранкі кароў»). Затым паказваецца, як ідуць па горадзе касцы дзядзька Ігнат і апавядальнік, як яны рыхтуюцца да касьбы, як да нейкай магічнай, святочнай дзеі.

Цэнтральнай ў эцюдзе сцэна – праца, касьба, ад якой «пасвятлеў увесь» дзядзька Ігнат, якая нагадвала вёску, родныя лугі, тое, што было так нядаўна на волі, на шырокіх прасторах.

Пазней, ужо едучы на футбол, апавядальнік (Віктар) выскачыць на плошчы з тралейбуса, убачыць плён сваёй працы, яе вынікі, пачуе пах скошанай травы: «Пякло сонца. Трава ў пракосах завяла. Па пракосах чорныя, аж бліскучыя, жвава скакалі шпакі. Пахла сенам. Вялізны і шумны ляжаў навокал горад. На плошчы па-лугавому, па-летняму пахла сенам». Клок растрэсенага сена ляжаў і на тратуары. Герой узрушаны, бо знайшоў назву ўсяму, што перажывае сам, вясковец, што больш востра перажывае дзядзька

Ігнат, – радасць ад таго, што вёска засталася сваёй маленькай часцінкай у горадзе, нагадала яму, вялізнаму і шумнаму, пра сябе: «Сена на асфальце, – узрадавана думаў я. – Вёска ў горадзе»...

Такім чынам, з мноства тэм, з апісання жыцця розных людзей, сцэн і эпизодаў вынікае гуманістычны змест твора: аўтар заклікае любіць і вёску, і горад, шанаваць традыцыі, у першую чаргу – павагу да працы, дабрыні, якія спрадвечу выходзілі ў людзях вёска. «Сена на асфальце» – гэта сімвалічны вобраз, які заклікае помніць і тварыць дабро, жыць па-чалавечы адкрыта і светла. Сена на асфальце – гэта напамінак нам усім пра роднае вясковае, агульначалавечае карэнне.

Вобраз аўтара-апавядальніка і іншых герояў твора. Віктар – апавядальнік, герой твора. аспірант, былы студэнт, сын вёскі. Ён стараецца прымірыць горад з вёскай, шукае душэўны сутакі. Ён кажа пра гэта дзядзьку Ігнату пры першай сустрэчы ў эсе «Дзядзька Ігнат»: «Я ведаю, што без вёскі нельга, але і без горада нельга таксама. Што я думаю, дык гэта – каб тое і другое ў чалавечай душы прымірыць...». Віктару нялёгка знайсці адказ на пытанне, як знайсці душэўную раўнавагу і спакой. Ён хвалюецца, перажывае, калі бачыць растрэсены глос сена на асфальце. Яму хочацца стаць гарадскім жыхаром, пазбавіцца марыў пра бацькоўскі парог, але ён не можа зрабіць гэта рэзка і адразу. Магчыма, у адчуванні вясковых каранёў, любові да зямлі, да працы і ёсць яго ратунак?

Віктар сціплы па характары (не прычынь дзядзьку Ігнату ні ў чым). Яго каханне да Лены цнатлівае і сарамлівае, ужо не вясковае, пра якое яму апавядае дзядзька Ігнат. Ён працалюбівы, акуратны ў справах. Усё гэта яму падаравала ў большай ступені вёска. Хлопец уражлівы, лірык у душы. Гэты вобраз і аўтабіяграфічны, і тыповы: дзеці вайны былі менавіта такімі.

Дзядзька Ігнат шмат у чым падобны да Віктара. Аднак ён больш сталы і вопытны чалавек, які пражыў сумленнае жыццё. Дзядзька Ігнат і жыў бы далей у вёсцы, толькі выпадак (заступніцтва за ўдаву – суседку Арынку) разлучыў яго

з ёю на час. Але ён вернецца ў роднае гняздо, як відаць з раздзела «Ліст трэці», каб зноў працаваць на зямлі, у лесе, каб клапаціцца пра парадак, каб дарэмна не псавалі дрэва на лесапільні. Ён мудры дарадца, які любіць перадаваць свой вопыт маладзейшым (сцэна касьбы на газонах, сцэна з чалавекам у піжаме, які палівае кветнік, хоць заўтра, як кажа Ігнат, будзе дождж). Ігнат – выхавацель не толькі словам, але і справай: ён паказвае Віктару прыклад у час працы. Гэты чалавек па-вясковаму абагаўляе працу і робіць яе, нібы выконвае святочны рытуал. Справядлівасць, сумленнасць – вось асноўныя прынцыпы жыцця героя. Пра гэта сведчаць яго маналогі пра працу брыгадзірам пасля вайны.

Эпізадычныя героі ў творы: **безыменны чалавек у піжаме**, які раіць Ігнату вярнуцца ў вёску, чуе боль ягонай душы; Ігнаціна жонка, якая бясконца ўгаворвае яго пакінуць горад; **сябра Віктара**. Не мае знешняга аблічча, не раскрываецца душэўна **Лена** – каханая Віктара. Адмоўны персанаж – **п’яніца-фінінспектар**, празваны Куфрам, які выконваў дырэктывы, адбіраў апошнія ў галодных людзей за падатак.

Адметнасць кампазіцыі твора. Лірызм як яго стылявая адметнасць. Твор з’яўляецца арыгінальным па кампазіцыі: ён складаецца з шасці частак – «Ліст першы», «Дзядзька Ігнат», «Ліст другі», «Заўтра футбол», «Ліст трэці» і «Пара касавіцы». Кожная частка не зусім самастойная: у ёй характарызуюцца галоўныя героі, паказваюцца сцэны з іх жыцця. Пісьменнік удала карыстаецца эпістальным жанрам (жанрам пісьма), што дапамагае яму раскрыць герояў як бы знутры, даць ім магчымасць выказацца пра сябе і пра ўвесь свет, ахарактарызаваць іншых удзельнікаў падзей.

Лісты і іншыя часткі твора – пераважна лірызаваныя маналогі, у якіх раскрываюцца не толькі думкі, але і пачуцці і перажыванні герояў твора. Толькі ў эцюдзе «Дзядзька Ігнат» пераважае дыялогавая форма падачы матэрыялу. Самыя лірычныя часткі апавядання – пейзажныя замалёўкі – сакаўныя, яскравыя, светлыя, вясковыя і гарадскія.

Пытанні і заданні

1. Якая асноўная ідэя апавядання «Сена на асфальце»? Ці выяўляецца яна ў загалоўку твора? 2. Якія рысы характарызуюць галоўнага героя? Якая яго асноўная мара? 4. Складзіце цытатную характарыстыку Віктара – героя апавядання «Сена на асфальце». 5. Што непакоіць дзядзьку Ігната? Як ён адносіцца да людзей? 6. У чым заключаецца адметнасць кампазіцыі апавядання?

«НА ЧАЦВЁРТЫМ ГОДЗЕ ВАЙНЫ»

Праўдзівасць побыту, дэталю ў творы. Апавяданне «На чацвёртым годзе вайны» датуецца 1964 годам. На гэты час ужо былі напісаны многія творы пра пасляваеннае ліхалецце, пра аднаўленне гаспадаркі на голым месцы, у якіх разгортваюцца драматычныя падзеі, адлюстроўваецца цяжкасць пасляваеннага жыцця.

У вясковай сям’і, якая страціла кармільца на вайне, адбываецца, здаецца, нявартая ўвагі падзея: свякроў – «бабуля, высахлая, з учарнелым ад работы і старасці тварам» – «адсцябала матузамі малага ўнука за тое, што паабшчыпаў, не дачакаўшыся вячэры, акрайчык аццеслівага¹, спечанага з бульбы і ячменных шароек² хлеба». Малы не заплакаў, але толькі «не сваім голасам войкнуў», глядзеў на маці, як бы прасіў літасці і спагады, маліў заступіцца, затым уцёк на вуліцу і толькі там заплакаў. Маці ў гэты момант таўкла ў ступе проса. Так пачынаецца завязка сюжэта. Падзей і далей у творы будзе няшмат: пасля пакарання ўнука старая ідзе на двор, шпыняе худога, як дошка парсюка, які таксама хоча есці, азірае вясновы падворак, трухлявы ніжні вянок хаты, з якога абірае мох, лезе на вышкі за яйкамі, падае наніз, ледзь не пабіўшыся.

Другая лінія падзейнага сюжэта – паводзіны малага. Той адбег ад хаты, зашыўся ў алешнік і, пакрыўджаны, думае пра свае крыўды, пра сваю бяду, будзе шалаш, адкуль яго і прыносіць у хату маці.

Трэцяя падзейная лінія звязана з маладой салдацкай удавой, якая толькі тры гады жыла за мужам, яна працуе, не разгінаючы спіну: пасля проса дзярэ на крупы жорнамі ячмень, кліча раз-пораз сына, перажывае, што не адзваецца і

¹ Аццеслівы – сыраваты, кіслы, глёўкі хлеб.

² Шаройкі – вотрубі, адыходы ад змолатага ячменю.

святкроў. Яе бярэ крыўда, што свёкар не такі практычны, як іншыя, – не накраў, як суседзі, не набраў калгаснага добра, бо быў «надта памяркоўны ды паблажлівы да людзей», «толькі і паспеў узяць, што каня», – Абарванчыка (мянушку далі людзі за тое, што ў яго некалі ваўкі вырвалі паўсцягна). Нястача і галеча непакояць яе, непакоіць і здарэнне з сынам.

Завяршаецца падзейны сюжэт апавядання прымірэннем святкрыві і Марыі: абедзве яны выплакваюць сваю вялікую бяду – страту сына і мужа, адчуваюць віну і перад малым, які, рана становячыся дарослым, умешваецца ў іх дыялог і стараецца змякчыць іх сваімі па-дзіцячы простымі, па-даросламу разумнымі словамі: «Не плачце!.. Я не буду чапаць больш хлеба... Не плачце!.. Я не баюся Зміцеравага «паліцая»... Мама, гэта, я так тады плакаў, а ты не плач».

Канфлікт вырашае разумны хлопчык, звязвае развязаны вузел сумеснага жыцця, сваімі простымі словамі, высушвае слёзы і маці, і бабулі, збліжае яшчэ больш іх.

Гэта толькі канфлікт падзейны, павярхоўны. З яго мы даведваемся пра горкае жыццё асірацелых людзей... Пра галоднага хлопчыка. Пра галоднага, худога, як дошка, парсюка. Пра падгнілы ніжні вянец зруба. Пра адсутнасць мужчыны-гаспадара ў доме. Пра пакрыўджанасць малога сына былога паліцая. Пра «пустоцаны, нейкі пакутліва нямы» твар святкрыві. І ў гэтым нам таксама дапамагае апісанне прыроды, шэрай, якая не ўвабралася ў сілу: «Была вясна, было густавата на градах <...> ляжала, зламаўшыся, апаўшы на зямлю, нейкае бадыллё ад мінулага лета». Усё гэта сведчыць пра цяжкасць, драматызм ваеннага (на чацвёртым годзе) жыцця асірацелай сялянскай сям'і.

Вобразы старой маці і яе нявесткі. Цяжкае жыццё прадвызначыла ў многім паводзіны герояў і іх трагедыйнае светаадчуванне... І старая бабуля, і маладая жанчына (яе нявестка) – працаўніцы, пакутніцы. **Бабулю** праца рана састарыла, пазбавіла радасці яе і страта сына. Аўтар паказвае яе перажыванні, раскрывае характар знясіленай горам жанчыны праз унутраны маналог. Падобным шляхам ідзе аўтар і пры раскрыцці характару яе нявесткі Марусі і

ўнука. Старая пакутуе, што фактычна нізавошта пакарала ўнука, як некалі тое ж самае зрабіла з сынам, які загінуў на вайне. Яна вінаваціць сябе, што не дала ласкі і цяпла сыну і цяпер тое ж самае не можа даць унуку: «І яна шкадавала ўнука, шкадавала, што некалі даўно, адсцябала гэтак жа матузамі сына, забітага цяпер на вайне <...> і вось цяпер ёй балюча было ад таго, што ніколі ўжо не скажа сыну, што нізавошта пабіла яго тады...».

Унутраны маналог старой характарызуе яе як працаўніцу, справядлівага чалавека, жанчыну, за знешняй суровасцю якой хаваецца добрая душа, душа маці, якая любіць увесць свет. Старая жанчына – сімвал маці Беларусі. Яна ўсё сцерпіць. Калі трэба, будзе строгай, другім часам – ласкавай і пяшчотнай. Менавіта такой яна паўстае ў фінальнай, самай псіхалагічнай сцэне, калі дзеліцца з Марусяй агульнай бядой, аплаквае сваё і яе сіроцтва.

Нявестка Маруся блізкая да сваёй сваякраві і працалюбствам (яна за працаю на працягу ўсяго апавядання), і строгасцю (як не шкадуе сына, але не дакарае старую за пакаранне). Добрая па прыродзе, яна спачувае сыну, і сваякраві, бо бачыць, як абодва яны перажываюць здарэнне. Не сціхае ў яе душы боль па страчаным мужу, той боль, які яна выкажа разам з сваякраві ў канцы твора ў прысутнасці свайго сыночка. Яшчэ адна рыса характару Марусі – яе прызірлівасць, адчуванне несправядлівасці пасляваеннага жыцця. З трывогай прыгадвае яна, як расцягвалі калгасную маёмасць людзі, асуджае суседа Зміцера, які адседжваўся ў вайну, служыў старастам пры немцах, затым падаўся ў партызаны, а цяпер нацягаў усялякага добра ў дом, жыве і не бядуе пры поўнай хаце.

Заўчаснае сталенне хлопчыка. Малы хлопчык – справядлівае, на дзіва рана пасталелае дзіця, якое не церпіць здзекаў, умее пастаяць за сябе (выпадак з суседскім хлопцам – сынам «паліца» Зміцера). Аўтар праз унутраны маналог раскрывае яго амаль дарослыя думкі («...колькі разоў пачынаў думаць пра свае ўцёкі з вёскі» <...> Яшчэ вось дзеда шкада, шкада, што не давядзецца пабіцца з «паліцаем» <...> Ён адчуў сябе моцным і адзінокім...»).

Псіхалагічна паглыбленае апавяданне М. Стральцова складаецца з трох унутраных маналогаў герояў.

ТЭОРЫЯ ЛІТАРАТУРЫ

Унутраны маналог як сродак раскрыцця характараў герояў. Істотнай асаблівасцю мастацкага тэксту з’яўляюцца тыя стылістычныя фігуры, якія дазваляюць чытачу стаць сведкай унутранай, псіхалагічнай дзейнасці персанажаў. Паказ гэтага працэсу можа здзяйсняцца праз унутраны маналог пры поўнай адсутнасці аўтарскага «ўмяшання» ў думкі персанажа. Унутраны маналог (франц. *le monologue intérieure*, англ. *interior monologue*) – у літаратурным творы – прамова героя, звернутая да самога сябе, якая служыць для найбольш поўнага паказу і раскрыцця ўнутранага свету.

Многія апавяданні М. Стральцова напісаны ў форме ўнутранага маналога ці самога аўтара, ці герояў, якім ён перадавае свае думкі. Яны блізкія да лірыкі, таму і называюцца лірычнымі. У такіх творах сюжэт не цэласны, а эпізадычны, сцэны і падзеі «працуюць» на раскрыццё перажыванняў герояў і апавядальніка. Унутраны маналог – гэта фіксацыя і адлюстраванне ў творы думак персанажаў ва ўсёй іх натуральнасці і непасрэднасці, магутны сродак раскрыцця псіхалогіі герояў.

Пытанні і заданні

1. Які перыяд жыцця народа паказаны ў апавяданні «На чацвёртым годзе вайны»? 2. Як паказана ў апавяданні «На чацвёртым годзе вайны» старая? Чым падобная да свякраві Маруся? Ці ўласцівыя ёй свае адметныя рысы? 3. Перакажыце сваімі словамі сюжэт апавядання «На чацвёртым годзе вайны». Што страцілася ў вашым пераказе сюжэта твора? 4. Якую ролю ў апавяданні адыгрываюць унутраныя маналогі?

Літаратура

Адамовіч, А. Міхась Стральцоў – учора і заўтра / А. Адамовіч // Стральцоў М. Выбранае. – Мінск, 1987.

Васючэнка, П.В. Міхась Стральцоў / П.В. Васючэнка // Гісторыя беларускай літаратуры. XX ст. Т. 4. Кн. другая: 1986 – 2000. – Мінск, 2003. – С. 404 – 425.

Сямёнава, А. Гарачы след таленту / А. Сямёнава. – Мінск, 1979.